

УДК 338.48:332.122:631.115(477)

М. М. Ігнатенко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>

І. А. Романюк,

д. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та економіки,

Криворізький державний педагогічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

В. І. Яценко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9848-9834>

Я. І. Яценко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2709-9082>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.10.71

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

М. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav,

I. Romaniuk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Tourism and Economics, Kryvyi Rih State Pedagogical University

V. Yatsenko,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

Ya. Yatsenko,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

REGIONAL PROBLEMS AND SOURCES OF FINANCIAL AND ECONOMIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TOURISM ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті розглянуто важливі проблеми розвитку аграрного туризму в Україні та обґрунтовано шляхи і джерела їх вирішення, насамперед, на рівні фінансово-економічного забезпечення. Для досягнення цієї мети було здійснено ідентифікацію агротуризму, сільського зеленого туризму та екотуризму. В результаті було виявлено їх спільні та протилежні риси. У широкому розумінні пропонується аграрний та сільський зелений туризм пропонується розглядати як визначення, що характеризують один вид діяльності. Термін "аграрний" вказує на більшу залученість аграрної діяльності в якості туристичної атракції, а також фермерських господарств і малих аграрних підприємств, а не лише агроосель, на яких акцентується сільський зелений туризм. Це розширює можливості туризму на селі в трактовці аграрного, але й збільшує кількість його проблем. Серед них виділено суб'єктивні та об'єктивні чинники. Не-

зважаючи на наявний великий ресурсний потенціал, конкурентні переваги і попит, цей вид діяльності розвивається досить повільно і все ще не набув статусу драйвера економічного розвитку на селі. Це відбувається через недоліки законодавства, недостатню місцеву, регіональну й державну підтримку, дефіцит фінансування. Через втрати й ризики війни остання проблема особливо загострилася. Виявлено, що його основним джерелом залишається самофінансування, а також грантова та донорська допомога, у т.ч. від дружніх країн. Особлива увага приділена впровадженню сучасних інноваційних джерел фінансів та інвестицій для розвитку агротуризму, а саме цифрових платформ краудфандингу, краудінвестингу, краудлендінгу, фандрейзингу. Здійснено висновки, що важливе значення має впровадження механізмів залучення інвестицій через соціальне підприємництво, державно-приватне партнерство, соціальну відповідальність, інклюзію. Для розвитку агротуризму на деокупованих територіях необхідне впровадження спеціальних правил та преференцій фінансування.

In the current conditions of war and military threat, uncertainty of economic and socio-economic activity, depopulation of not just towns and villages but entire regions, state budget deficit and state debt, solving the problems of rural employment and survival of small and medium-sized businesses in rural areas is gaining new meaning and increased relevance and importance. This includes the possibility of diversifying the activities of agricultural enterprises to increase profitability through the organization of rural green or agricultural tourism. The article considers important problems of agrarian tourism development in Ukraine and substantiates the ways and sources of their solution, primarily at the level of financial and economic support. To achieve this goal, the article identifies agritourism, rural green tourism and ecotourism. As a result, their common and opposite features were identified. In a broad sense, agrarian and rural green tourism are proposed to be considered as definitions that characterize one type of activity. The term "agrarian" indicates a greater involvement of agricultural activities as a tourist attraction, as well as farms and small agricultural enterprises, and not just agro-houses, which are the focus of rural green tourism. This expands the possibilities of rural tourism in the interpretation of agrarian tourism, but also increases the number of its problems. Among them are subjective and objective factors. Despite the existing large resource potential, competitive advantages and demand, this type of activity is developing rather slowly and has not yet acquired the status of a driver of economic development in rural areas. This is due to legislative shortcomings, insufficient local, regional, and state support, and a lack of funding. The latter problem has become particularly acute due to the losses and risks of war. It is revealed that its main source is self-financing, as well as grant and donor assistance, including from friendly countries. Particular attention is paid to the introduction of modern innovative sources of finance and investment for the development of agritourism, namely digital platforms for crowdfunding, crowdinvesting, crowdsourcing, and fundraising. It is concluded that it is important to introduce mechanisms for attracting investment through social entrepreneurship, public-private partnership, social responsibility, and inclusion. The development of agritourism in the de-occupied territories requires the introduction of special rules and funding preferences.

Ключові слова: агротуризм, сільський зелений туризм, проблеми, ризики, втрати, самофінансування, цифрові платформи інвестування, соціальне підприємництво, деокуповані території.

Key words: agritourism, rural green tourism, problems, risks, losses, self-financing, digital investment platforms, social entrepreneurship, de-occupied territories.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасних умовах війни й воєнної загрози, невизначеності господарської та соціально-економічної діяльності, знелюднення не просто міст і сіл, а цілих регіонів, дефіциту державного бюджету й державного боргу вирішення проблем зайнятості сільського населення та виживання малого і середнього бізнесу на селі набуває нового змісту та підвищеної актуальності й важливості. Мова йде у т.ч. й про можливість диверсифікації діяльності аграрних підприємств з метою підвищення прибутковості через організацію сільського зеленого або аграрного туризму. На нашу думку, надання туристичних послуг дозволило б збільшити зайнятість сільських жителів та зменшити її сезонність; оптимізувати транзакційні витрати на реалізацію продовольчої продукції; отримати додаткові доходи.

У сукупності, досягнення цих завдань сприяло б збереженню та розвитку сільських територій; підвищенню рівня доходів сільських жителів та покращенню відпочинку містян; стабілізації соціально-економічної ситуації у суспільстві через досягнення вищого рівня соціальної справедливості, зменшення соціально-економічної напруженості між людьми. Розвиток аграрного туризму також є запорукою раціонального використання великого й різноманітного природно-ресурсного, соціально-економічного та культурно-історичного потенціалу, самотності й мальовничості сільських територій України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що питання розвитку сільського зеленого, аграрного, екологічно-

го туризму знайшли досить широке відображення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, у працях Батиченко С., Бейдика О., Василенко В., Гловацького Д., Мармуль А., Марченко О., Мельник А., Патики Н., Ярового В. та ін. Висвітлені проблеми методології й методики функціонування підприємств туризму загалом і сільського зеленого туризму зокрема; оцінки їх ресурсного потенціалу й умов організації; особливостей чинників розвитку та розміщення; шляхів удосконалення та підвищення ефективності. Однак питання ідентифікації названих видів туризму залишаються дискусійними. Також поглиблених досліджень вимагає вирішення проблем фінансування аграрного й сільського зеленого туризму, його джерел та механізмів забезпечення. Адже саме фінанси та інвестиції є основою розвитку тих або інших видів діяльності. Актуальність, теоретична значимість та практична необхідність вирішення окресленого кола проблем зумовила вибір теми, мету, об'єкт і предмет статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є уточнення змісту аграрного та сільського зеленого туризму, виявлення їх спільних і відмінних рис або тотожності та встановлення проблем, джерел і механізмів фінансово-економічного забезпечення поширення і розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний та сільський зелений туризм набули поширення і є конкурентоспроможними та економічно ефективними видами діяльності у провідних країнах світу. Їх успішно розвивають Великобританія, Іспанія, Італія, Польща, Франція, США й інші країни. При цьому вживаються дефініції "аграрний туризм", "сільський зелений туризм", "зелений туризм", "екологічний туризм". Перші два види туризму розуміються як туристична діяльність та послуги, пов'язані з аграрним виробництвом та розміщенням у сільських агрооселях, фермерських господарствах, аграрних підприємствах та сільських готелях й інших сільських закладах розміщення.

Деякі науковці вважають за необхідне акцентувати увагу на відмінностях між ними, а саме таких, як місця розміщення (фермерські господарства у аграрному туризмі й агрооселі у сільському зеленому); залученість у сільськогосподарські виробничі процеси; можливість отримання продовольчої продукції в рахунок оплати за участь у сільськогосподарських ро-

ботах або за символічну оплату та ін. Ми вважаємо, що такий поділ є досить умовним. Йдеться про один і той же вид діяльності, але з акцентуванням його здійснення на фермерські господарства у випадку аграрного туризму й агрооселі — у випадку сільського зеленого туризму.

Також існує думка, що аграрний туризм є складником сільського зеленого туризму, як такий, що ґрунтується на залученості сільськогосподарської діяльності. Іншим видом сільського зеленого туризму є відпочинковий, коли агрооселі використовуються як місця розміщення туристів. Нарешті, це екотуризм або екологічний науково-пізнавальний туризм у заповідних та визначних чи просто мальовничих природних місцях на сільських територіях [1, с. 57].

На певну неузгодженість визначень вказує і Проєкт Закону України "Про аграрний туризм" від 2009 р. [2], а потім Проєкт Закону "Про сільський зелений туризм" від 2021 р. [3]. Протягом вже тривалого часу обговорювався саме другий Проєкт, тому і в науковій літературі, і в практиці господарювання більш вживаним є саме термін "сільський зелений туризм". Цьому сприяла і сприяє назва та діяльність громадської організації "Спілка сільського зеленого туризму" (з 1997 р.); видання журналу "Туризм сільський зелений" (до 2015 р.).

Дещо інший зміст мають дефініції "зелений" та "екологічний туризм". Вони спрямовані на екологічний відпочинок і не обов'язково прив'язані до аграрного виробництва, сільського способу життя, фермерських господарств чи агроосель. Екологічний туризм передбачає бережне ставлення до довкілля, вивчення природи, екскурсії до її пам'яток, визначних місць, заповідників і заказників. Тому в даному дослідженні ми використовуємо визначення "аграрний туризм", акцентуючи увагу на залученості в аграрну діяльність та використання аграрних підприємств і фермерських господарств у його здійсненні (Рис. 1).

На сучасному етапі суспільної життєдіяльності розвиток підприємств аграрного та сільського зеленого туризму, незважаючи на великий потенціал та значні конкурентні переваги й досить високі показники конкурентоспроможності, носить все ж не постійний характер і ще не сформувався в чітко окреслений самостійний напрям або вид діяльності сільських територій. Це, перш за все, пов'язано з тим, що попит на його послуги не набув масового характеру. Велика частина населення, яка проживає у містах, має родичів у селі або періодично

Рис. 1. Ідентифікація та співвідношення категорій "аграрний туризм" та "сільський зелений туризм"

навідується у сільську місцевість (розвинений дачний та садово-городній сектор) і часто займається там відпочинком у поєднанні з сільськогосподарськими роботами [4, с. 73]. Тому атракція у вигляді сільської господарської діяльності та агрооселі для даної категорії відпочиваючих, певна річ, не є найголовнішою, але для деякого сегменту туристів все ж залишається цікавою.

Крім того, для України та її регіонів характерним значним є поширення приватних форм сільського зеленого туризму з частковими послугами. Переважно, це стосується винаймання кімнат або інших місць розміщення туристами, які приїхали відпочити на узбережжі морів, гірськолижних курортах, у санаторіях поблизу цілющих джерел мінеральних вод, лікувальних грязей і не знайшли вільних місць у спеціалізованих місцях розміщення або не влаштувала ціна, тому вони користуються послугами приватних господарів. Цей вид діяльності цілком можна віднести до аграрного або сільського зеленого туризму, оскільки туристи все ж таки оселяються у звичайних будинках (агрооселях) у сільській місцевості.

Але таких туристів не цікавить сільські атракції. В агрооселях вони лише ночують та харчуються. Така діяльність є напівлегальною і практично не впорядкованою вимогами та правилами. Водночас, прибутки господарів іноді є досить суттєвими [5, с. 7]. Найпоширенішим такий різновид сільського зеленого туризму є в тих селах, що знаходяться на морських узбе-

режжах, поблизу гірськолижних курортів, санаторіїв тощо. Враховуючи великі обсяги національного багатства України, значний розвиток масштабних галузей та видів діяльності, а саме, гірничодобувної й металургійної промисловості, машинобудування, хімічної, легкої й харчової промисловості, ІТ-сфери й сільського господарства, інтерес державних органів влади до розвитку туризму, його підтримка, є вкрай недостатніми.

Причинами цього явища є і об'єктивні, і суб'єктивні чинники. До перших відноситься доступність, високий рівень розвитку та більша маржинальність інших видів діяльності — інформаційних технологій (ІТ), промисловості, сільського господарства, торгівлі, громадського харчування тощо. Іншою причиною є недостатній попит на послуги аграрного туризму та його нестійкий характер, не достатня динаміка. Третьою об'єктивною причиною є відсутність або недостатня розробленість нормативно-законодавчого забезпечення; стандартів послуг і місць розміщення; цінових прайсів, реклами аграрного туризму. Також це недостатні фінансові можливості більшості малих підприємств агросфери та агроосель започаткувати власну справу та розвивати її; дефіцит державного та місцевого бюджетів. Нарешті, це депресивність сільських територій, погані шляхи сполучення та доступність місць відпочинку.

До суб'єктивних причин гальмування розвитку аграрного туризму слід віднести недо-

статню обізнаність чиновників, управлінців, відповідальність працівників державного і місцевого рівня, бізнесових кіл щодо цінності аграрного туризму як виду діяльності та необхідності його розвитку; недостатня інформованість власників агроосель та підприємців про переваги аграрного туризму; недостатній рівень культури, освіти, комунікативних навичок надавати туристичні послуги на селі; недоліки санітарного та комунально-побутового стану житлових умов; дефіцит грошових коштів для розвитку агротуризму та невміння розпорядитися наявними коштами; зайнятість в інших сферах та видах діяльності [6].

Тривале ігнорування вказаних причин призвело до того, що кількість підприємств аграрного туризму в нашій країні рахується на сотні, а не на тисячі й десятки тисяч, принаймні за офіційними статистичними й аналітичними джерелами. Будь-які соціально — та господарсько-економічні явища і події є досить обмеженими за кількістю, якщо не поодинокими щодо просування їх функціонування і розвитку. Так, серед науковців та практиків постійно згадується Всеукраїнська виставка-ярмарок "Українське село запрошує", яка вперше відбулася у 2003 р.

Позитивним чинником є той факт, що вона набула досить постійного характеру і відбувається у найбільш відомих та престижних івент локаціях м. Київ. Це територія Національного комплексу "Експоцентр України"; в Музеї архітектури і побуту НАН України (с. Пирогово, передмістя Києва). Однак в інтернет просторі відсутній сайт цієї події як постійної. Між тим така онлайн платформа могла б стати офіційним представництвом підприємств та осель аграрного туризму для мільйонів споживачів. Тут можна було б отримати достовірну інформацію про місця відпочинку на селі і, одночасно, гарантії його якості, комфорту та безпеки.

Матеріали про підприємства сільського зеленого туризму протягом 9 років (2006—2015 рр.) надавалися у науково-популярному журналі "Туризм сільський зелений", який видавав Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні (тепер — в електронному форматі). В ньому відображалася інформація про нові маршрути сільського зеленого туризму, культуру, традиції та ремесла, представлені гостинні господарі. Також надавалися поради та консультації для тих, хто пропонував відпочинок на селі, акцентувалася увага на проблемах та перспективах розвитку. Також оприлюднювалися графіки проведення всеукраїнських та регіональних виставок-ярмарків,

фольклорно-етнографічних фестивалів та інша інформація, яка відкриває еко — й агротуристичні перспективи та історико-культурні можливості українського села [7, с. 60].

Крім того, Спілкою створено сайт "Сільський зелений туризм в Україні". За потреби надсилаються звернення до центральних та місцевих органів виконавчої влади, реалізуються проекти за підтримки міжнародних фондів, приймається активна участь у роботі виставок і ярмарків, що сприяє щорічному збільшенню прихильників відпочинку на селі. Видання каталогів "Українське село запрошує", розробка й випуск "Порад для організаторів та власників садиб" та створення електронної бази даних садиб сільського зеленого туризму свідчить про успішність заходів, які зроблені даною організацією. Починаючи 2006 р., в Україні було започатковано видання серії "Бібліотечка власника садиби", друкуються також тематичні довідники: зимовий відпочинок, рибальство тощо.

Однак збільшення кількості підприємств аграрного туризму все ще не є радикальним. Тому необхідно звернутися до оцінки рівня фінансового забезпечення його підприємств як об'єктивного і, одночасно, суб'єктивного чинника, який є одним з провідних та який можна вирішити на рівні підприємців — представників агротуристичного бізнесу. Зазначимо, що внаслідок війни росії проти України рентабельність малих аграрних підприємств, фермерських господарств, особистих господарств населення зменшилася в рази. Пропорційно зменшилися їх доходи та потенційні джерела фінансування економічного розвитку.

Так само скоротилася і державна фінансова підтримка малого аграрного бізнесу на селі через направлення практично всіх бюджетних коштів на військові та соціальні потреби [8, с. 34]. Через сумнівність повернення боргів не доступними залишаються банківські кредити. Внаслідок організаційно-економічних та інституційних причин слабо розвиваються інтеграційні та кооперативні процеси як джерела збільшення фінансових ресурсів. Місцеві громади у більшості випадків також є досить пасивними у підтримці аграрного туризму, у просуванні туристичних атракцій свого краю. Тим більше такі промоції практично не здійснюються на державному рівні у провідних медіа, хоча у провідних країнах світу, як от Великобританія та інші, впроваджуються національні рекламні щорічні кампанії та промоції щодо його популяризації під тим або іншим актуальним девізом.

Ситуацію з розвитком аграрного туризму значно погіршили перебіг та наслідки війни:

Рис. 2. Основні проблеми фінансування розвитку аграрного туризму в Україні та можливі джерела їх вирішення

замінування територій на площах, співзмірних території окремих європейських країн; екологічне забруднення; руйнування житлово-комунального фонду і шляхів сполучення; знищення культурно-історичних та природних пам'яток; утворення цілих ареалів екологічних та соціально-економічних катастроф. Все це потребує ліквідації наслідків та залучення не тільки наявних, але й додаткових фінансових ресурсів [9, с. 49]. Так само їх збільшення вимагає необхідність організації додаткових заходів безпеки, будівництва та облаштування додаткових укриттів через постійні дронів та ракетні атаки агресора на мирні українські міста і села. Також це додаткові інвестиції у вирішення енергетичної проблеми через високий рівень знищення енергетичної інфраструктури у регіонах країни (Рис. 2).

До цього слід додати фінансування навчально-освітньої підготовки сільських підприємців, представників місцевої влади до здійснення діяльності у сфері аграрного туризму [10, с.

301]. В якості джерел фінансування виділяються самофінансування; місцеві, регіональні й державні цільові програми; гранти й донорські кошти; державна й міжнародна грантова допомога на відбудову й розвиток бізнесу. Також це непряма фінансова підтримка через оподаткування; державно-приватне партнерство; соціальну відповідальність великого корпоративного бізнесу; волонтерську, меценатську та інклюзивну діяльність. Велике значення має удосконалення механізмів надання кредитних коштів за доступними відсотковими ставками та під державні гарантії.

Для підприємств осель аграрного туризму на деокупованих територіях слід запровадити порядок пільгового фінансового та інвестиційного забезпечення його організації і розвитку. Однак навіть для них доступ до фінансових ресурсів залишається обмеженим навіть на рівні грантових програм. Не для всіх доведена інформація про них; терміни оформлення й подання заявок. Це не сприяє прогресу у розвит-

ку аграрного туризму. Так, із 10 грантів та програм фінансування фермерів на кінець 2024 р. слова аграрний туризм, сільський зелений туризм, екотуризм навіть не згадується. Йдеться про підтримку створення переробних підприємств або підрозділів; органічних товаровиробників; жінок-фермерок; малих підприємств та стартапів у сфері харчових технологій; інноваційних рішень в агросекторі; компенсацію вартості розмінування сільськогосподарських земель; кошти на обладнання для малих та середніх агровиробників; кошти на участь у виставках та заходах ЄС.

Також вітчизняний аграрний туризм практично не використовує інноваційні механізми залучення інвестицій на основі цифрових платформ краудфандингу, краудінвестингу, краудлендінгу. На жаль, їх поширенню на селі перешкоджає недостатня обізнаність та поганий інтернет; страх щодо можливого шахрайства та упередженість з інших причин [11, с. 94]. Недостатнім є розвиток таких джерел фінансування та відповідних їм механізмів, як фандрейзинг, соціальне підприємництво. Тому в перспективі для фінансового забезпечення розвитку аграрного туризму в Україні велике значення матиме використання цифрових технологій, потенціал яких практично не задіяний [12, с. 68]. З метою використання всіх можливих джерел фінансування та виділення найбільш доцільних з них для того або іншого підприємства, осель аграрного туризму доцільно здійснювати моніторинг та оцінку їх майнового і фінансово-економічного стану; виявлення проблем та встановлення потреб і на цій основі — використання відповідних механізмів та джерел фінансування.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення досліджень було визначено, що аграрний і сільський зелений туризм практично ідентичні за змістом та можуть розумітися як тотожні. Однак існують наукові підходи щодо визначення аграрного туризму як такого, що функціонує в умовах аграрних підприємств та пов'язаний з сільськогосподарською діяльністю; або є напрямом сільського зеленого туризму поряд з відпочинковим, подієвим, екологічним. Проте у всіх випадках про принципові розбіжності не йдеться. Усі вони в якості головних атракцій мають сільський спосіб життя, мальовничу природу України, самобутні сільські традиції і неперевершену гостинність і доброзичливість, екологічно чисті продукти харчування, інтерес до сільськогосподарської діяльності і навіть участь у ній за бажанням.

Однак є багато причин та ризиків, які перешкоджають поширенню аграрного туризму попри великий ресурсний потенціал та інші конкурентні переваги. Ризики і втрати значно поглибились та збільшилися через війну. Їх виявлення та моніторинг, аналіз та оцінка й діагностика, а також визначення особливостей здійснення у розвитку агротуристичної діяльності має бути основою обґрунтування джерел та механізмів фінансового та інвестиційного забезпечення. Крім традиційного самофінансування й прямої та непрямой державної фінансової й організаційно-економічної підтримки, це можуть бути грантові та донорські кошти дружніх країн. Вагоме значення має використання інноваційних джерел фінансування — цифрових платформ краудфандингу, краудінвестингу, краудлендінгу, фандрейзингу. Великий потенціал мають механізми соціального підприємництва, державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності та інклюзії.

Література:

1. Батиченко С.П., Мельник Л.В. Сільський зелений туризм в Україні — стратегічна складова розвитку сільських територій. Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. 2024 Вип. 4. С. 56—62.
2. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність: Проект Закону України від 24.02.-2009 р. URL: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9> (дата звернення: 02.05.2025).
3. Про сільський та сільський зелений туризм: Проект Закону України від 04.03.2021 № 5206. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04552A> (дата звернення: 02.05.2025).
4. Яровий В.Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 72—75.
5. Риковська О., Фраер О., Михайленко О. Аналіз стану сільського господарства України та імплементація нормативно-правових актів ЄС, дотичних до аграрних та довіклієвих питань. Київ: ГО "Екодія", 2024. 22 с.
6. Патики Н.І., Гловацький Д.В., Василенко В.А. Соціально-економічний вплив екотуризму на регіональний розвиток: висвітлення позитивних і негативних аспектів. Академічні візії. Вип. 32. 2024. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12564697> (дата звернення: 02.05.2025).
7. Осінська О.Б., Топорницька М.Я. Стимулювання рекреаційної діяльності як фактору диверсифікації та забезпечення стійкості

суб'єктів туризму в умовах війни. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі, № 12. 2025. С. 57—62.

8. Готра В.В., Ковач А.Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Вип. 1 (57). 2021. С. 30—37.

9. Ігнатенко М.М., Мармунь Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.

10. Токар К.С. Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах маркетингу. Наука і техніка сьогодні. 2023. № 14 (28). С. 294—308.

11. Юрчишена Л.В., Бартош А.А., Щербата А.В. Краудфандинг та краудлендінг як альтернативні способи фінансування в Україні. Галицький економічний вісник. ТНТУ, 2024. Т. 89. № 4. С. 89—98.

12. Марченко О.А. Сертифікація підприємств та стандартизація послуг як інструменти управління конкурентоспроможністю туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету. 2022. № 54. С. 64—71.

References:

1. Batychenko, S.P. and Mel'nyk, L.V. (2024), "Rural green tourism in Ukraine — a strategic component of rural development", *Konstruktyvna heohrafiia ta ratsional'ne vykorystannia pryrodnykh resursiv*, vol. 4, pp. 56—62.

2. Green tourism (2009), Draft Law of Ukraine "On agrarian tourism and agritourism activities", available at: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9> (Accessed 02 May 2025).

3. Liga 360 (2021), Draft Law of Ukraine "On rural and rural green tourism", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04552A> (Accessed 02 May 2025).

4. Yarovyj, V.F. (2017), "Socio-economic efficiency of functioning of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 72—75.

5. Rykov's'ka, O. Fraier, O. and Mykhajlenko, O. (2024), *Analiz stanu sil's'koho hospodarstva Ukrainy ta implementatsiia normatyvno-pravovykh aktiv YeS, dotychnykh do ahrarnykh ta dovkillievych pytan'* [Analysis of the state of agriculture in Ukraine and implementation of EU regulations related to agrarian and environmental issues], HO "Ekodiia", Kyiv, Ukraine.

6. Patyka, N.I. Hlovats'kyj, D.V. and Vasylenko, V.A. (2024), "Socio-economic impact of ecotourism on regional development: highlighting

positive and negative aspects", *Akademichni vizii*, vol. 32, available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12564697> (Accessed 02 May 2025).

7. Osins'ka, O.B. and Topornyts'ka, M.Ya. (2025), "Stimulation of recreational activities as a factor of diversification and sustainability of tourism entities in wartime", *Industriia turizmu i hostynnosti v Tsentral'nij ta Skhidnij Yevropi*, vol. 12, pp. 57—62.

8. Hotra, V.V. and Kovach, A.Ya. (2021), "The impact of the decentralization process on the development of rural areas", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Serii Ekonomika*, vol. 1 (57), pp. 30—37.

9. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the context of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.

10. Tokar, K.S. (2023), "Formation of competitiveness of agricultural enterprises on the basis of marketing", *Nauka i tekhnika s'ohodni*, vol. 14 (28), pp. 294—308.

11. Yurchyshena, L.V. Bartosh, A.A. and Scherbata, A.V. (2024), "Crowdfunding and crowdsourcing as alternative ways of financing in Ukraine", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 4, pp. 89—98.

12. Marchenko, O.A. (2022), "Certification of enterprises and standardization of services as tools for managing the competitiveness of tourism activities in Ukraine", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 54, pp. 64—71.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663